

ОЦІНКА ЯКОСТІ ШАХТНОГО МЕТАНУ ПРИ ВИЛУЧЕННІ ПІДЗЕМНОЮ ДЕГАЗАЦІЙНОЮ СИСТЕМОЮ ВУГІЛЬНОЇ ШАХТИ

Проведена оцінка якості каптируемого шахтного метану. Предложені заходи по підвищенню і стабілізації вмісту метану в суміші для подальшої його утилізації.

ESTIMATION OF QUALITY OF MINE METHANE AT WITHDRAWAL BY UNDERGROUND DEGAZING SYSTEM OF COAL MINE

Estimation of quality mine methane is conducted. Measures on the increase and stabilization of maintenance of methane in a mixture for subsequent his utilization are offered.

Шахтний метан є екологічно чистим енергоносієм, і його утилізація дозволяє значно поліпшити техніко-економічні показники роботи шахт [1]. При існуючих технологіях утилізації ефективно можуть бути використані метано-повітряні суміші, що вилучаються свердловинною дегазацією. Особливістю вилучення є низький вміст метану в суміші і значні його коливання. Закономірності формування газоповітряних сумішей в процесі їх вилучення і транспортування з шахти на поверхню є основою для прогнозу та управління якістю і ефективною утилізації шахтного метану.

Основною складністю рішення проблеми ефективного видобутку та використання шахтного метану, як екологічно чистої енергетичної сировини є значні коливання складу та дебіту метану із-за складності технології його видобутку при різних способах дегазації і умовах розробки. Це пов'язано із специфікою вилучення метану із газонасичених гірничих масивів, які піддаються впливу підземних гірничих (очисних робіт). Традиційні способи каптажу шахтного метану зумовлюють зв'язок дегазаційних свердловин з атмосферою гірничих виробок, що приводить до збіднення газоповітряних сумішей. Виняток складають поверхневі дегазаційні свердловини, у яких спостерігається виділення метану під дією пластового тиску газу. У таких свердловинах підток атмосферного повітря неможливий і концентрація метану у вилученій суміші буде така, як і у газонасиченому масиві, тобто 90-99 %.

На якість метану впливає ряд природних та технологічних факторів. До природних відносяться: літологічний склад вміщуючих порід, від якого залежить метаносність окремих шарів порід і нерівномірність процесів зсуву і розвантаження масиву від гірничого тиску; тектонічна порушеність вуглепородного масиву, від якої напряму залежить газовіддача у дегазаційні свердловини; водонасиченість порід. До технологічних факторів відносяться: зміна параметрів ведення очисних та дегазаційних робіт [2].

Мета роботи – оцінка якості газоповітряної суміші, що формується у підземній дегазаційній системі шахти, для підвищення ефективності утилізації шахтного метану.

В задачу дослідження входило проведення оцінки якості газоповітряної суміші на основі статистичних показників коливання вмісту метану на характерних ділянках дегазаційної мережі вилучення та транспортування.

Дослідження проводились з використанням фактичних поточних вихідних даних про вміст метану у дегазаційних підземних свердловинах і дегазаційному трубопроводі, які одержані технічними службами шахти з використанням стандартних методик технічних засобів і апаратури вимірювань.

Схема підземної дегазаційної мережі шахти та розташування пунктів вимірів вмісту метану у газоповітряній суміші на характерних ділянках мережі приведені на рис. 1. Були проаналізовані поточні шахтні дані за 2 роки роботи типової вугільної шахти Донбасу. Для встановлення характеристик процесу фактичної зміни вмісту метану в газоповітряній суміші були застосовані стандартні методи математичної статистики.

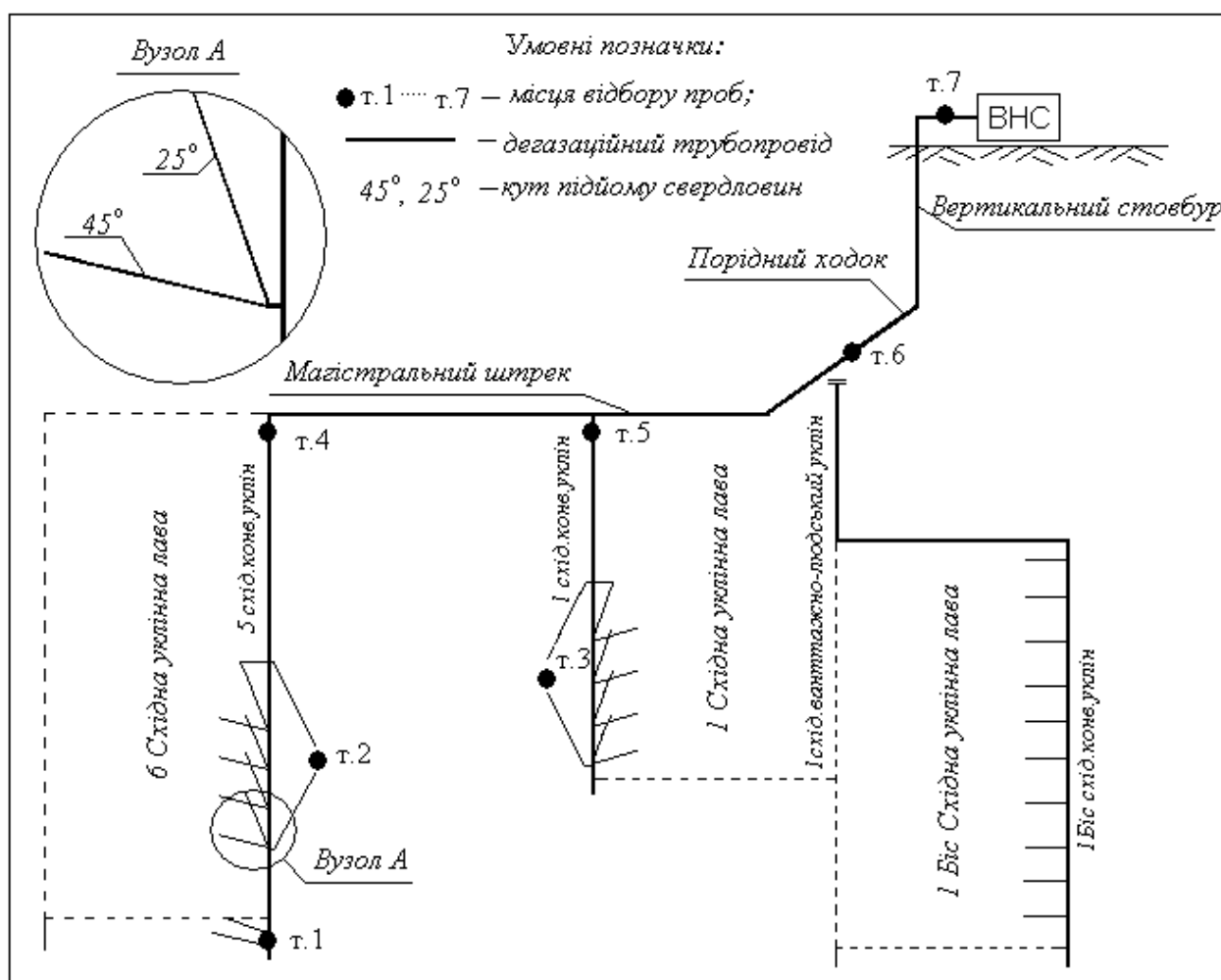

Рис. 1 – Схема підземної дегазаційної мережі вугільної шахти

Результати дослідження динаміки зміни вмісту метану у газоповітряній суміші, яка видається з шахти і потрапляє на ВНС, показали наступне. При середньому значенні дебіту вилученого метану $12,5 \text{ м}^3/\text{хв.}$ і вмісту метану в суміші 38 % за період спостережень майже третя частина від загальних вилу-

чених обсягів видобувається з концентрацією нижче критичної (25 %) (рис.2).

Середній вміст метану в суміші, яка вилучалась на видобувній ділянці 1 біс Східної уклінної лави, не перевищував 28 %. Для 1 Східної уклінної лави вміст метану підвищився до 31-32 % за рахунок найбільш ефективної схеми дегазації. При сумісній роботі 1-ої та 6-ої Східних уклінних лав вміст метану в суміші, яка видається з шахти склав 39 %. Наведені дані свідчать про значне розбавлення вилученого з масиву шахтного метану у процесі його видобутку і транспортування на поверхню.

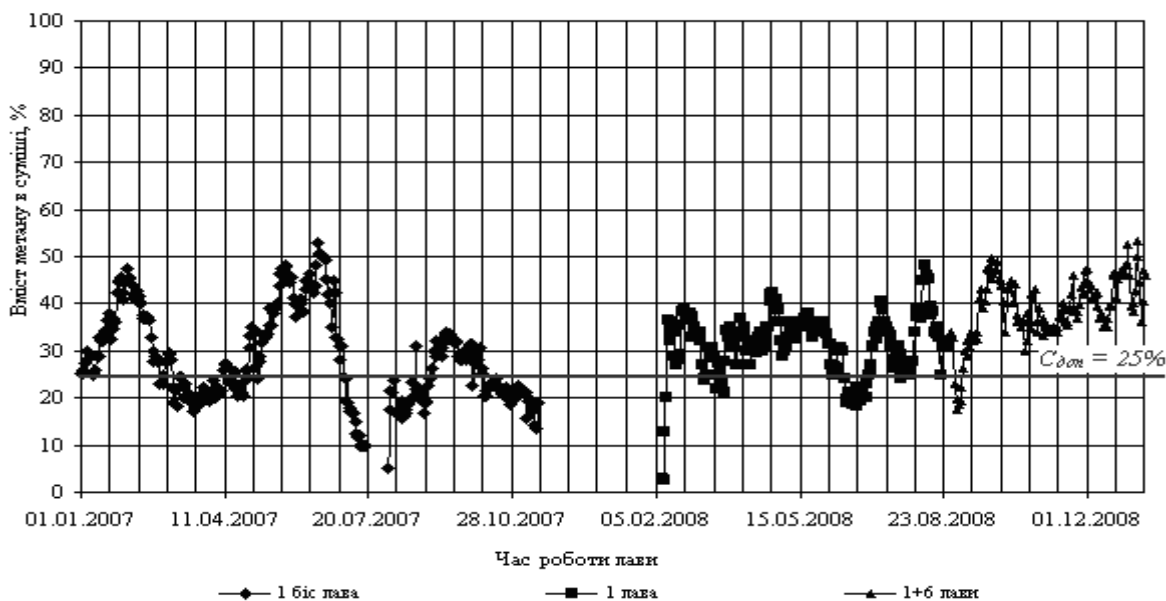

Рис. 2 – Динаміка зміни вмісту метану в суміші, що надходить з шахти на вакуум-насосну станцію

Первинною ланкою дегазаційної мережі, на якій відбувається суттєве розбавлення метану рудниковим повітрям, є стволи дегазаційних свердловин. На підставі фактичних даних встановлено залежність вмісту метану в суміші від параметрів закладення свердловин, тобто від їх кута підйому до горизонту. Так, середній вміст метану в суміші на виході із дегазаційних свердловин з кутами 20° для умов 1 і 6 Східних уклінних лав дорівнює 34%, а для кута 45° – відповідно 54% та 66% (табл. 1).

Таблиця 1 – Зміна вмісту метану в суміші, яка вилучається у межах видобувних ділянок

Місце відбору проб	Вміст метану в суміші, %		
	1 східна лава	6 східна лава	1 Біс східна лава
Гирло свердловин с кутом підйому: 45°	54	66	48
20°	34	34	-
Загальне (середньозважене) $45^{\circ}+20^{\circ}$ (т.2,т.3)	46	53	48
У трубопроводі на виході з ділянки,	33	56	-
Зниження вмісту метану	13	4	-

Загальний вміст метану (середньозважене) на виході з серії діючих свердловин на ділянці 1 Східної уклінної лави дорівнює 46 %, на ділянці 6 Східної лави – 60% (рис. 3 – 4), а в трубопроводах на виході з дільниць складає, відповідно, 33 % і 56 %. Загальне зниження вмісту метану у суміші в межах обох дільниць склало 10,8 % (табл. 2).

При транспортуванні газоповітряної суміші від рудникового двору до ВНС вміст метану зменшився на 0,4 % (див. табл. 2). У підсумку видобуток шахтного метану підземною дегазаційною системою постійно супроводжується розбавленням останнього за рахунок підсосів повітря: у дегазаційних свердловинах майже в 2 рази, на шляху транспортування від гирла свердловин до ВНС вміст метану у суміші знижується на 11,2 %.

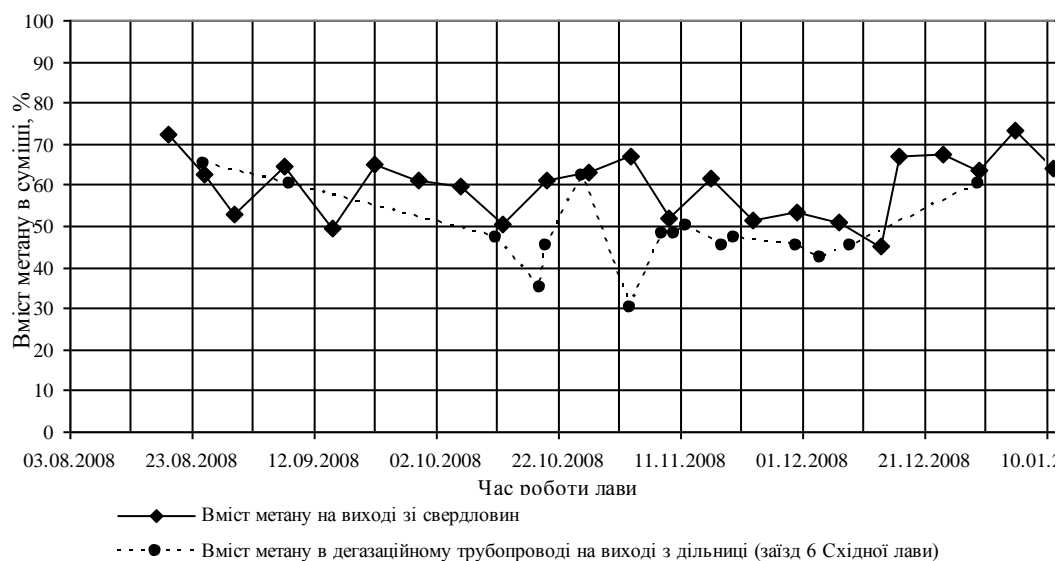

Рис. 3 – Вміст метану в суміші на дільниці 6 Східної уклінної лави

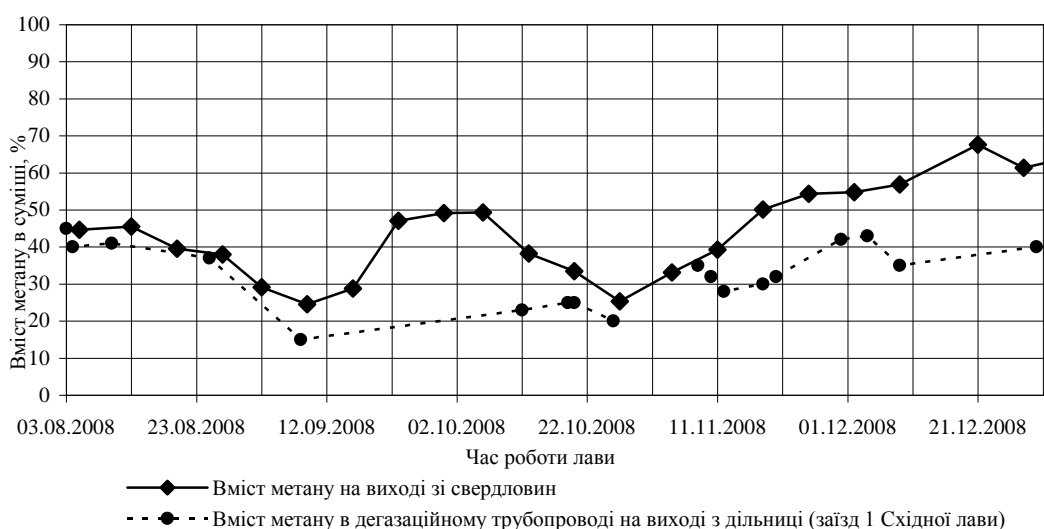

Рис. 4 – Вміст метану в суміші на дільниці 1 Східної уклінної лави

Таблиця 2 – Зміна вмісту метану в дегазаційному трубопроводі

Місце відбору проб	Середній вміст метану в суміші, %	ΔC , %
Середнє по свердловинам (т.2+т.3)	49,8	
Середнє по породному ходку (т.6)	39	10,8
Середнє на вакуум-насосній станції (т.7)	38,6	0,4

Якість метаноповітряної суміші, з точки зору її ефективної утилізації, залежить, окрім середнього рівня вмісту метану, від ступеню коливань вмісту метану у суміші, а також від питомої ваги у загальному об'ємі вилучення, тієї частини обсягів, яка повністю може бути утилізована без попередньої підготовки, тобто без застосування заходів по підвищенню середнього вмісту і зниженню його коливань.

Метаноповітряна суміш, яка вилучається з виробок шахти підземною дегазаційною системою з вмістом метану 40 %, може бути утилізована у газопоршневих двигунах [3]. При такій концентрації метану у суміші гарантоване збереження вихідної потужності двигунів. Нижче вказаної концентрації можливе зниження потужності на 20-30 % від номінальної.

У зв'язку, з цим для комплексної оцінки якості метаноповітряної суміші нами були використані показники якості, що запропоновані у роботі [2]. Ступінь коливань фактичних значень вмісту метану оцінювався коефіцієнтом стабільності, який дорівнює:

$$k_{cm} = 1 - k_g \quad (1)$$

де k_g – коефіцієнт варіації фактичного вмісту метану у суміші.

Повнота утилізації шахтного метану оцінювалась коефіцієнтом повної утилізації

$$k_{n.y.} = F(c) - F(c_{don}) \quad (2)$$

де $F(c)$ – функція розподілу фактичного вмісту метану у газоповітряній суміші, доля одиниці; $F(c_{don})$ – функція розподілу допустимого вмісту метану у газоповітряній суміші, доля одиниці; ($c_{don} \geq 25$ %).

В якості прикладу показана функція розподілу фактичного вмісту метану у суміші, яка видавалася із шахти на ВНС при роботі дегазаційних свердловин по видобувній дільниці 1 Східної уклінної лави (рис. 5).

Представлені дані показують, що при середньому вмісті метану 33,7% за період спостереження, 12 % обсягів видобутої газоповітряної суміші постачалося із шахти з вмістом метану нижчим 25 %. Для цього випадку коефіцієнт повної утилізації склав $k_{n.y.} = 0,88$. Статистичні показники коливання вмісту метану у суміші на характерних ділянках дегазаційної мережі, а також зна-

чення показників якості метаноповітряної суміші приведені у табл. 3-5.

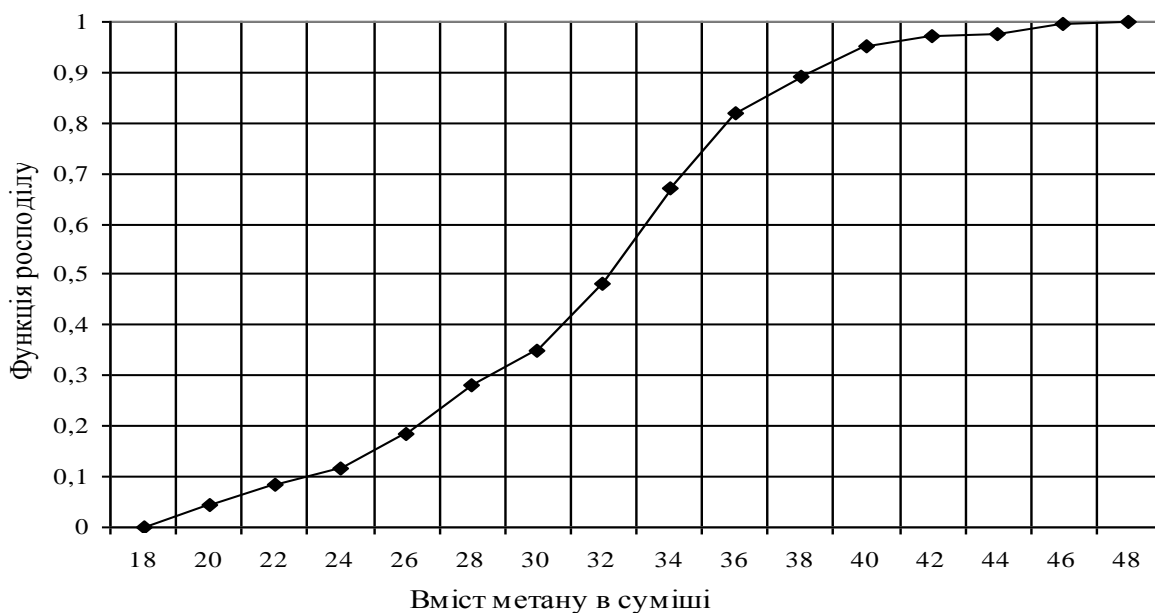

Рис. 5 – Функція розподілу вмісту метану у суміші на ВНС при роботі 1 Східної уклінної лави

Таблиця 3 – Характеристика якості метаноповітряної суміші на виході з шахти (ВНС) при дегазації видобувних дільниць

Об'єкт дегазації	Статистичні характеристики суміші				Критерії якості суміші, коефіцієнт	
	Кількість значень	Середній вміст, %	Стандартне відхилення, %	Коефіцієнт варіації	стабільності	повної утилізації
1 Біс східна уклінна лава	305	28,5	9,7	0,34	0,66	0,55
1 східна уклінна лава	200	31,7	5,8	0,19	0,81	0,88
1+6 східні уклінні лави	135	38,9	6,7	0,17	0,83	0,96

Таблиця 4 – Характеристика якості метаноповітряної суміші на різних ділянках трубопроводу

Об'єкт дегазації	Статистичні характеристики суміші				Критерії якості суміші, коефіцієнт	
	Кількість значень	Середній вміст, %	Стандартне відхилення, %	Коефіцієнт варіації	стабільності	повної утилізації
Заїзд 1 східної уклінної лави	18	32,7	8,6	0,26	0,74	0,83
Заїзд 6 східної уклінної лави	19	55,7	19,6	0,35	0,65	1,00
Породний ходок	6	37,2	8,6	0,23	0,77	1,00

Таблиця 5 – Характеристика якості метаноповітряної суміші в дегазаційних свердловинах

Об'єкт дегазації	Статистичні характеристики суміші				Показники якості суміші, коефіцієнт	
	Кількість значень	Середній вміст, %	Стандартне відхилення, %	Коефіцієнт варіації	стабільності	повної утилізації
1 східна уклінна лава						
Свердловини 20 ⁰	31	33,6	11,1	0,33	0,67	0,74
Свердловини 45 ⁰	30	53,6	14,3	0,27	0,73	1,00
∑ 20 ⁰ +45 ⁰	31	45,3	12,1	0,27	0,73	0,97
6 східна уклінна лава						
Свердловини 20 ⁰	24	33,9	10,7	0,31	0,69	0,79
Свердловини 45 ⁰	23	66,8	11,2	0,17	0,83	1,00
∑ 20 ⁰ +45 ⁰	24	59,8	7,6	0,13	0,87	1,00
1 Біс східна уклінна лава						
Свердловини 50 ⁰	27	48,0	14,96	0,31	0,69	1,00
1 східна уклінна лава + 6 східна уклінна лава						
∑ 20 ⁰ +45 ⁰	31	49,7	8,5	0,17	0,83	1,00

Аналіз результатів показав, що стабільні і, майже, повністю утилізуються метаноповітряні суміші, які сформувалися у результаті змішування окремих струменів із різних джерел. У процесі видобутку шахтного метану підземною дегазаційною системою необхідно застосовувати заходи по підвищенню вмісту метану і його стабілізації у суміші. Враховуючи, що основне розбавлення метану рудниковим повітрям відбувається у межах видобувних ділянок, необхідно своєчасно відключати аварійні свердловини від дегазаційної мережі або знижувати величину вакууму в них, якісно герметизувати гирло дегазаційних свердловин, або застосовувати нові досконалі конструкції герметизаторів.

У результаті проведеної роботи встановлено, що процес вилучення шахтного метану підземною дегазаційною системою супроводжується постійним і значним його розбавленням. Зниження вмісту метану в газоповітряній суміші від 60% до 20-15% відбувається в самих дегазаційних свердловинах і залежить від параметрів закладки свердловин та умов застосування. У процесі транспортування метаноповітряна суміш розбавляється додатково на 10-12 %. Комплексна оцінка якості суміші показала, що задовільною якістю характеризується суміш, яка формується у результаті змішування. Для підвищення якості метаноповітряної суміші необхідні розробка та запровадження відповідних заходів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Булат А.Ф. Научно-технические основы создания шахтных когенерационных энергетических комплексов / А.Ф. Булат, И.Ф. Чемерис. – К.: Наукова думка, 2006. – 175 с.
2. Денисенко В.П. Критерии качества метановоздушных смесей, извлекаемых дегазационными системами

ми шахт/ В.П. Денисенко, Н.Н. Лепило, Д.С. Чепурной, И.Н. Егоров // Алчевск. – 2008. – Вып. 26. – С. 115-127.

3. Бобин В.А. Современное состояние и перспективы угольной промышленности США / В.А. Бобин. М.: ВИНТИ, 1984. – 48 с.

Рекомендовано до публікації д.т.н. Р.А. Фрумкіним 20.08.09